

María Carmen África Vidal. Their essays need be read in conjunction with Salvador Peña's earlier indictment of exoticism as a Baudrillardian «soft» strategy of extermination, here taken to signify the neutralization of an «other» culture. With an eye to the broader cultural implications of the act of translating, Vidal similarly opposes exoticism as both the process and the product of one culture's closure within its own interpretive modes which it then applies to another culture from the outside, that is to say exotically. With an acknowledged reference to the work of Michel Foucault and André Lefevere, Vidal puts forward a triple programme of archeology, genealogy and ethics of translation to counteract the risks of an exotic outlook. The latter, by contrast, is perceived as appropriate by Carbonell i Cortés since exoticism allows for a retention of the otherness of the translated text, the exotic feature acting as a residual presence of the source culture within translation's interweaving of domesticating and «othering» strategies.

This kind of dialectical disagreement, threading through essays and theoretical premisses, is precisely where the interest of this book lies. Its affiliation to Said's Orientalism may often be confused or more contentious than it really needs to be; whereas the essays may range from slightly amended conference papers, sometimes without any referencing or footnotes, to highly polished and elegantly written pieces. Yet, the sheer wealth of information provided by the volume as a whole and its hidden dialogical or dialectic structure make it a rewarding instrument for a variety of specialists working in different disciplines. In this cumulative perspective, the often widely different essays in the book succeed in conveying that sense of opening up to cultural multiplicity which is the distinctive feature of both contemporary orientalist studies as well as of translation as a fundamental discursive intervention in multiculturalism.

Diego Saglia

Università degli Studi di Parma

GODAYOL, Pilar

Espais de frontera: gènere i traducció

Vic: Eumo, 2000. 230 p.

Espais de frontera és un estudi sobre la traducció des d'un marc teòric postestructuralista: a grans trets, el llibre presenta una concepció particular de la traducció (a cavall del feminisme, dels estudis d'ideologia i de la desconstrucció) i la il·lustra amb un cas pràctic, una traducció d'un conte d'una escriptora xicana.

El llibre que ressenyem s'estructura en tres parts principals. La primera, «El gènere i la traducció: estat de la qüestió», examina dos models de traducció: els estudis culturals (que diuen que tot text, i per tant tota traducció, conté ideologia) i els estudis lingüístics (que proporcionen unes eines útils per a l'anàlisi de la matèria primera de les traduccions, les paraules). L'autora pro-

posa un model que els abraça tots dos sense subordinar l'un a l'altre. Llavors s'analitzen certes metàfores que han presentat la traducció com una activitat en què el gènere masculí subjugava el gènere femení i s'exposa com al llarg de la història les dones han intentat fer-se «visibles» en els pròlegs dels llibres que traduïen. Finalment, s'introdueix el concepte (procedent de Homi K. Bhabha) de «traductora cultural», que fa referència a escriptores i traductores minoritàries i del Tercer Món que conceben l'escriptura i la traducció com una pràctica en què la identitat no és representada com quelcom complet o essencialitzat sinó com un fet plural i en procés de construcció permanent.

La segona part, «El gènere i la traducció literària», continua l'exposició teòrica de la primera part. Es defineix la metàfora de «traduir com (a) dona», que implica traduir de la mateixa manera que una dona («com dona») i traduir en tant que dona («com a dona»). Quan es tradueix com (a) dona, per tant, es du a terme una reescriptura de l'original: no es tracta de presentar un escrit en què la traductora desapareix darrere d'un text que vol ser un fidel mirall «transparent» respecte a l'original, sinó que la traducció s'entén com una pràctica en què la traductora es fa «visible» emfasitzant i fins i tot aportant una ideologia concreta al text que tradueix, ja sigui en forma de pròleg, de notes a peu de pàgina o d'intervenció directa damunt del text traduït, de manera que la traducció no sigui una «còpia isomorfa» de l'original (p. 73). Així, doncs, la traducció s'entén com una activitat que enriqueix l'original mitjançant uns intertextos que hi aporta la traductora: uns intertextos que poden ser socials, polítics, culturals o literaris, segons els interessos (feministes, etc.) de la traductora, que ha de llegir i interpretar el que diu i el que no diu el text original, cercant així un equilibri entre la veu de l'autora i la veu de la traductora. Qui tradueix, per tant, es mou entre fronteres, negociant múltiples discursos i produint un text de naturalesa híbrida. En el cas de certes traductores feministes canadenques contemporànies que tradueixen del francès a l'anglès, per exemple, Godayol ens explica com intervenen en el text original: assenyalen o afegeixen intertextos i destaquen el llenguatge patriarcal de l'original amb la finalitat de neutralitzar-lo; d'aquesta manera aconsegueixen fer-se visibles com a dones enfront d'un llenguatge patriarcal que les invisibilitza.

La tercera part del llibre, «*Momento musicale*», constitueix la part més pràctica del treball: il·lustra bona part de la teoria que s'ha exposat fins al moment mitjançant una traducció comentada del conte «*Mericans*» de l'escriptora xicana contemporània Sandra Cisneros. Alguns dels personatges del conte

tenen una identitat lingüística i cultural fronterera: es mouen entre ser mexicans i americans i entre l'ús de l'anglès i l'ús de l'espanyol mexicà. La traducció del conte que fa Godayol és una «traducció densa» (terme derivat de Kwame Anthony Appiah), és a dir, una traducció que combat l'essencialisme o fixesa cultural (identitària i lingüística) fent visible la traductora i emfasitzant així la seva lectura ideològica del text original. Això s'aconsegueix bàsicament per mitjà de dues estratègies: d'una banda, la traducció s'acompanya d'un aparat traductològic consistent en un comentari ideològic i feminista del conte, l'anàlisi ideològica i lingüística de traduccions anteriors del text i un glossari de termes lingüístics i culturals que ajuden a entendre la traducció. D'altra banda, la traductora intervé directament damunt del text literari: si el conte de Cisneros és escrit en un anglès esquitxat d'unes quantes paraules espanyoles-mexicanes, en la seva «traducció densa» la traductora usa el català com a llengua dominant i hi introdueix un nombre de mots espanyols-mexicans força superior respecte a l'original. A més, la traductora utilitza una altra llengua, l'anglès, per a indicar que la narradora es mou constantment entre fronteres identitàries i lingüístiques, i destaca certes paraules tipogràficament (posant-les en negreta o en cursiva). Segons Godayol, tant l'aparat traductològic com la intervenció directa en el text original fan més visible la seva ideologia subversiva respecte a les estructures de poder de les elits dominadores i jerarquitzants, que imposen uns valors estètics i ideològics essencialistes i patriarcalcs en la traducció i en la societat en general.

Aquesta última afirmació és força discutible, i l'autora n'és conscient: un dels perills del feminisme ha estat el victimisme i la universalització. Godayol, però, sap distanciar-se d'aquest tipus de discurs: una de les virtuts del llibre és la seva voluntat relativitzadora. Això porta l'autora a fer no una simple exposició de la ideologia feminista, sino també a criticar-ne els punts febles en

un intent d'abandonar «la idea d'entendre l'opressió patriarcal en termes d'universalitat» i no caure en el «prescriptivisme dels discursos hegemònics que critica» el feminisme (p. 110). El que es pretén, doncs, és no caure en el parany del binarisme home opressor/dona oprimida. I, en general, això s'aconsegueix, tot i que a vegades trobem una manca de crítica cap a certes actituds feministes que no fan altra cosa que exhibir un masclisme invertit, com, per exemple, quan s'analitza de manera acrítica un poema en què «Cisneros trivialitza l'home i el converteix en espectacle, objecte de desig» (p. 146) o quan certes xicanes escriuen «esta puente» (p. 61), violant així les normes naturals i espontànies (no pas imposades per cap elit) de la llengua respecte al gènere. Malgrat aquests i alguns altres casos puntuals, però, Godayol supera bé els perills de la crítica feminista i cultural i no cau en el tòpic de considerar interessant tota la literatura feta per dones, per minories ètniques o per escriptores del Tercer Món.

Això ens du al controvertit tema del cànon literari occidental, que bona part de la crítica cultural i feminista vol revisar, ja sigui creant un cànon paral·lel, ja sigui introduint-hi obres d'autores i autors de minories ètniques o del Tercer Món. Tot plegat, com molt bé veu l'autora, és un exercici de poder —perfectament legítim, hi afegiria jo. Com ja és sabut, cada terra fa sa guerra, i tothom és ben lliure de reivindicar i d'entronitzar qui vulgui. Ara bé: si es vol revisar un cànon amb certes garanties d'èxit, s'ha de fer amb coneixement de causa; poca credibilitat es tindrà, per exemple, si de l'*Agamemnon* d'Esquil en diem (a l'anglesa) «l'*Agamemnon* d'Aeschylus» (p. 43). Afortunadament, aquesta mena d'errada és un cas aïllat en l'obra de Godayol, però sí que il·lustra un defecte massa comú en els estudis de crítica cultural: la manca d'un coneixement profund d'allò que es vol revisar i fins i tot subvertir, la qual cosa ha provocat que es fessin afirmacions tan absurdes com: «The work of William Shakespeare was evenly matched with many other

authors in Elizabethan and Jacobean society, but modern opinion emphasises his importance as the finest playwright in Western culture» (autor no identificat pel nom, citat per Frank Kermode a «Writing about Shakespeare», *London Review of Books*, 9 de desembre del 1999, <http://www.lrb.co.uk>). Si això fos veritat, com és que el públic de cinc continents (des de les elits europees fins a les tribus africanes «subalternes») prefereix les obres de Shakespeare a les de Ben Jonson, Christopher Marlowe, Molière o Racine? Molt sàviament i prudentment, Godayol no fa mai afirmacions anticànòniques com les que hem citat, si bé tampoc no s'arrisca a valorar estèticament les obres analitzades.

Al que sí que s'arrisca Godayol és a fer una «traducció densa» del conte «Mericans» de Cisneros. El resultat és molt positiu i engrescador, per quatre motius. En primer lloc, per l'encert en la tria del conte, estèticament superior (en la meya modesta opinió de *dead white European male*) a altres obres de la mateixa Cisneros. En segon lloc (i aquesta és segurament l'aportació més original de l'obra), perquè es posen en pràctica les nocions teòriques que s'han presentat en les dues parts anteriors, que potser s'haurien pogut condensar una mica més en l'aspecte feminista i en les quals s'hauria pogut introduir la noció de «dialogisme» de Mikhail Bakhtin, autèntic expert en el tractament de l'alteritat, de les fronteres i dels híbrids. En tercer lloc, la traducció de «Mericans» és entusiasmadora perquè l'aparat traductològic constitueix una anàlisi finíssima i molt assenyada que ens descobreix les possibilitats interpretatives d'una crítica fronterera que integra la lingüística, la crítica feminista i la crítica cultural de minories ètniques —hi he trobat a faltar, però, intertextos més o menys obvis d'escriptors com Juan Rulfo o Flannery O'Connor, creadors de personatges híbrids que es mouen en la frontera entre la barbàrie i la civilització i entre el cristianisme i el paganisme. I en quart lloc, la lectura del conte de Cisneros en català és agraïda perquè

Godayol sap recrear amb ploma destra els efectes subversius que el text original pot tenir en un lector anglès: l'ús babèlic del català, del castellà i de l'anglès és un encert ideològic i estètic rotund —diriem que en la traducció «Nothing... doth fade / But doth suifer a sea-change / Into something rich and strange» (Shakespeare, *The Tempest*, I.ii. 402-404). Una riquesa i una transmutació admirablement coronades per la «Cadència» del final de l'obra, que torna a reproduir la traducció del conte de Cisneros, però aquest cop sense l'enfarfegament tipogràfic de negretes i cursives: l'autora despulla el text de tot aparat traductològic i ens el retorna carregat d'ideologia, sí, però alhora despul·lat d'ideologia, obert a altres interpretacions, sense negretes ni cursives, perquè en gau-

dim no tan sols ideològicament, sinó també (i sobretot) estèticament. En aquest últim estadi, doncs, el text guanya com a fabulació, com a objecte estètic vàlid per ell mateix. I és que Pilar Godayol ha entès molt bé el que sembla que han oblidat alguns crítics culturals: que els textos literaris no són solament ideologia, sinó també objectes lingüístics i estètics que «pass through us like storm-winds, flinging open the doors of perception, pressing upon the architecture of our beliefs with their transforming powers» (George Steiner, *Tolstoy or Dostoevsky*, Londres, Faber, 1989 [1960], p. 3).

Dídac Pujol

Universitat Pompeu Fabra

Facultat de Traducció i d'Interpretació

LAOZI

Daodejing: el llibre del 'dao' i del 'de'

Traducció de Seán Golden i Marisa Presas. Barcelona: UAB-UB, 2000. 187 p.

El *Daodejing* és el llibre xinès amb més traduccions diferents —directes o indirectes— a llengües occidentals i és també el clàssic sobre el qual s'han escrit més comentaris de tipus acadèmic a la Xina. La seva combinació de poesia, especulació filosòfica i reflexió mística fa que tingui diferents lectures, cosa que probablement ha contribuït al fet que sigui una obra prolíficament interpretada i manipulada. Això explica que al llarg de la història hagin anat apareixent al mercat versions de tots els gustos i colors, fruit d'interpretacions *sui generis* d'aquesta filosofia més de dues vegades mil·lenària, ara passades pel sedàs de la teologia, ara aplicades al món dels negocis o al creixement personal, que han culminat amb títols de l'estil de *El dao de la mestressa de casa* o *El dao del trapezista*. Segui com sigui, tot això reflecteix el que dóna de si aquesta obra i és també un símptoma de l'interès que ha despertat i continua despertant al si de la nostra societat que, d'una manera més o menys deformada, té esment de la filosofia del *dao*.

La traducció de Seán Golden i Marisa Presas que presentem aquí, però, destaca per la seva seriositat, rigor acadèmic i fidelitat al text original, sense que això vagi en detriment de la claredat i accessibilitat, que la fan totalment apta per al gran públic. La traducció de Seán Golden i Marisa Presas és la primera i única fins al moment feta directament del xinès al català. El text està disposat de manera que a la dreta llegim la traducció i a l'esquerra els comentaris corresponents, els quals són de gran ajuda per a la interpretació filosòfica del text, que en alguns passatges és totalment innovadora respecte a la resta de traduccions.

Traslladar aquesta obra és un repte per a qualsevol traductor. Presenta una varietat de problemes que ja, des del títol mateix, obre el debat sobre la traductibilitat en general i de termes tan complexos i polisèmics com ara *dao* i *de*, en particular. Golden i Presas opten per l'opció de la intraductibilitat pràcticament només en el cas d'aquests dos conceptes centrals del llibre. Hi ha qui argüeix,